

Protektorátní novináři před retribučními soudy v letech 1945-1948 (na příkladu Mimořádného lidového soudu v Ostravě)

Mečislav Borák

In: *Fragmenty našich národních dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Uspořádali Jan Hájek, Jiří Kocian a Milan Zítka. Praha, Historický ústav AV ČR ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR 2006, s. 507-527. ISBN 80-7286-102-6.

Na rozdíl od jiných kategorií kolaborantů s režimem německých okupantů v českých zemích byli novináři již charakterem své práce veřejně známí a dobře viditelní, takže mohli být hned po přechodu fronty zajištěni a jako „zrádní spoluviníci“ nacistických zločinů podrobeni „přísné spravedlnosti“ podle retribučních dekretů.¹ Již 12. května 1945 se objevila v tisku zpráva obnoveného Národního svazu novinářů, podle níž bylo „vzato do vazby 34 novinářů kolaborantů, kteří budou postaveni před lidový soud“.² Mediální věhlas novinářů a vysoká společenská nebezpečnost jejich proněmecké či pronacistické propagandy zřejmě přispěly k tomu, že byli obvykle trestáni přísněji než jiní provinilci. Celkem 21 novinářů bylo souzeno Národním soudem, před nímž měli stanout „nejvyšší zrádcové národa“ – členové protektorátních vlád a další význační představitelé protektorátních úřadů a českých aktivistických organizací. Šlo jen o některé výraznější osobnosti, ostatní kolaboranti z řad novinářů byli souzeni u mimořádných lidových soudů a prověřováni u očistných komisí. Mezi odsouzenými však chyběl ten nevýznamnější novinářský kolaborant – šéfredaktor *Českého slova* Karel Lažnovský, jeden z tvůrců protektorátní ideologie, pokládáný za kolaboranta stejného významu jako Emanuel Moravec.³

Celkem sedm novinářů bylo Národním soudem odsouzeno k nejvyššímu trestu: Rudolf Novák (šéfredaktor *Árijského boje*), Antonín Jaromil Kožíšek (šéfredaktor *Moravských novin a Poledního listu*), Alois Kříž (redaktor protektorátního rozhlasu), Vladimír Krychtálek (šéfredaktor *Venkova*), Jaroslav Křemen (šéfredaktor *A-Zet*), Karel

¹ Dekret presidenta republiky č. 16 Sb. ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, r. 1945, částka 9 ze dne 9. července 1945, s. 25-31; Dekret presidenta republiky č. 17 Sb. ze dne 19. června 1945 o Národním soudu. Tamtéž, s. 31-33; Dekret presidenta republiky č. 138 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti. Tamtéž, částka 57 ze dne 26. listopadu 1945, s. 337.

² Kolaborantští novináři zajištěni. Nová svoboda, 12. 5. 1945.

³ Karel Lažnovský zemřel 11. října 1941. Stalo se tak krátce po návštěvě aktivistických novinářů u předsedy protektorátní vlády Aloise Eliáše, při níž požadovali, aby se jeho vláda veřejně zřekla československé vlády v Londýně. Dva dny po této návštěvě, 20. září 1941, onemocněli někteří členové delegace záhadnou nemocí, jež mohla být vzácnou formou tyfu nebo otravou. Německé vyšetřování však neprokázalo Eliášův podíl na údajném atentátu. Generál Eliáš byl zatčen již 27. září 1941 a 1. října byl odsouzen k trestu smrti. Jeho odstranění bylo připravováno dlouho předtím a souviselo se zásadní změnou okupační politiky po příchodu nové říšského protektora Heydricha. Lažnovský se stal symbolem aktivismu – Rašínovo nábřeží v Praze bylo přejmenováno na nábřeží Karla Lažnovského a protektorátní vláda zřídila prestižní novinářskou cenu, nesoucí jeho jméno. Viz např. T. PASÁK, *Generál Eliáš a odboj*. Praha 1991, s. 34-35; R. KVAČEK, D. TOMÁŠEK, *Generál Alois Eliáš. Jeden český osud*. Praha 1996, s. 96-97; J. GEBHART, J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996, s. 188-189.

Werner (šéfredaktor *Českého slova*) a v nepřítomnosti Emanuel Vajtauer (šéfredaktor *Večerního Českého slova* a nacisty obnovené *Přítomnosti*).⁴ Poměrně přísné rozsudky nad novináři (třeba ve srovnání s protektorátní vládou) nebyly jen důsledkem jejich dobrovolné a horlivé podpory nacistických okupantů, jež měla široký dopad na českou veřejnost, ale soudní výrok opodstatňovaly především konkrétní zločiny spočívající v udání řady osob, jež způsobilo jejich smrt (např. Werner údajně zavinil smrt senátorky Františky Plamínkové), ve spolupráci s gestapem, v návrzích na postih příbuzných emigrantů aj. Obvinění se hájili, že jejich činnost byla jen „prostředkem taktiky“ a že jejich projevy loajality byly nacisty vynucené či vedené obavou z perzekuce, jak vypovídal např. V. Krychtálek.⁵ Ministr spravedlnosti Prokop Drtina ve svých pamětech uvádí, jak jej překvapilo, že žádná ze soudních instancí nenavrhl ani pro jediného z odsouzených novinářů milost. Učinil tak proto z titulu své funkce sám a navrhl omilostnit J. Křemena, což prezident Beneš akceptoval. Drtina v tomto případě postupoval poprvé bez doporučení justičních orgánů a obával se, jakou reakci to vyvolá: „Udělení milosti dr. Křemenovi však proběhlo bez komentáře a bez kritiky. Já jsem pak po této zkušenosti litoval, že jsem milost nenavrhl též Křížovi a Kožíškovi, zejména když krátce nato při souzení moravských redaktorů Pelíška, Zemana a Hloužka v Brně v podstatě stejně vinných nevyslovil soud ani jeden rozsudek smrti.“⁶

Zmíněný proces se třemi „moravskými aktivisty“ uskutečnil Národní soud v dubnu 1947 výjimečně v Brně. Jaroslav Pelíšek, vedoucí společnosti „Tisk“ ve Zlíně, napsal za okupace 120 článků velebících Říši a nacistickou armádu, prý pod nátlakem tiskového šéfa Úřadu říšského protektora von Wolmara, který mu hrozil, že i „duchovní sabotáž“ bude trestána smrtí. Hájil se tím, že dodával informace odboji. Také šéfredaktor *Lidových novin* v Brně Leopold Zeman psal své články „pod neodolatelným nátlakem“ a přijetím funkce šéfredaktora chtěl pouze list uchránit před skutečnými kolaboranty Krychtálkem či Kožíškem. Šéfredaktor ostravské *Národní práce* Jan Hloužek se necítil vinen, neboť své aktivistické články psal prý jen proto, „aby zachránil dělnický podnik a dělnické peníze“. Rozsudky byly ve srovnání s pražským soudem nezvykle shovívavé: Pelíšek tři roky, Zeman dva a půl roku a Hloužek jeden a půl roku žaláře. Jak se zmiňuje dobový tisk, ani obvinění tak mírné tresty patrně nečekali: „Rozsudek přijal Hloužek se slzami v očích. Zemanovi vběhla do obličeje červeň, zatímco na Pelíškovi bylo lze pozorovat pocit bezměrné úlevy.“⁷

K novinářským procesům bývá přiřazován i proces s Jiřím Stříbrným, zakladatelem tiskové společnosti Tempo vydávající bulvární *Polední list*, *Večerní list* a *Expres*. Proslul též jako jeden z „mužů 28. října“ a národně socialistický politik, po

⁴ *Na soudu národa. Tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a Národního soudu*. Praha 1947, s. 24; existují nedoložené domněnky, že Vajtauer byl nejen spolupracovníkem Sicherheitsdienstu, ale i britské Intelligence Service, která mu pomohla koncem války zmizet v cizině. Viz např. M. GREGOROVIC, *Kapitoly o českém fašismu*. Praha 1995, s. 145; M. NAKONEČNÝ, *Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha 2001, s. 194, 218.

⁵ *Přelíčení se čtyřmi „otci aktivismu“*. Nové slovo, 10.4.1947; *Případ senátorky Plamínkové*. Nové slovo, 18.4.1947; *Smrt aktivistickým novinářům*. Nové slovo, 23.4.1947.

⁶ P. DRTINA, *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století*. Sv. II. Praha 1992, s. 280.

⁷ *První den procesu s moravskými aktivisty*. Nové slovo, 10.4.1947; *Také Zeman prý psal články pod nátlakem*. Nové slovo, 11.4.1947; *Svědci o Hloužkovi*. Nové slovo, 18.4.1947; *Rozsudek nad moravskými aktivisty*. Nové slovo, 24.4.1947.

konfliktu s E. Benešem v roce 1926 vyloučený ze strany, předválečný ministr železnic, národní obrany a náměstek předsedy vlády, jeden z představitelů Národního sjednocení. I když se po Mnichovu vzdal veškeré politické činnosti a odmítal nabídky Němců na spolupráci, byl jako někdejší spoluzakladatel české politické pravice a jeden z úhlavních Benešových protivníků obviněn z propagace fašismu a dalších zločinů proti dekretu. Novináři však spočítali, že naprostá většina obžaloby se týká jeho předválečného politického působení, jež nemělo být předmětem postihu. Obhájce žádal zproštění viny ve všech bodech žaloby pro nedostatek důkazů a Stříbrný prohlášoval: „Byl jsem vždy českým nacionalistou, ale nikdy jsem nepřekročil mez, která dělí nacionalismus od fašismu. Nikdo nemůže prokázat, že bych kterýmkoliv projevem, článkem nebo činem obhajoval německou vládu na území Československa.“ Přesto byl uznán vinným a odsouzen k doživotnímu žaláři.⁸

Mezi souzenými novináři byl i Vladimír Ryba, někdejší šéfredaktor *Práva lidu a Národní práce*, který podle některých svědků psal sice v zájmu existence listu kolaborantské články, ale bez denunciací. Kryl prý svým postojem mnohé redaktory, kteří však až na Jaroslava Seiferta nepřišli k soudu svědčit v jeho prospěch. Spisovatel K. J. Beneš jako jediný ze soudců z lidu žádal dokonce pro Rybu trest smrti, výrok soudu zněl na 10 let žaláře.⁹ Dalším souzeným novinářům vyměřil Národní soud tyto tresty: šéfredaktor *Národní politiky* Václav Crha doživotí, Gustav Dörfl 20 let, Čeněk Ježek a Emil Šourek 15 let, Karel Chalupa 12 let, František Josef Prokop 4 roky, Jan Vrba 3 roky, Jan Scheinost 22 měsíců a Rudolf Halík 18 měsíců těžkého žaláře.¹⁰

Ke zmíněným 21 novinářům souzeným před Národním soudem lze přidat ještě několik dalších osob, které se před tímto soudem ocitly kvůli jiným, z hlediska soudu významnějším deliktům.¹¹ Jednalo se především o významné české fašisty, souzené v procesu s vedením Vlajky, z nichž čtyři byli odsouzeni k trestu smrti – šéfredaktoři *Vlajky* Josef Rys-Rozsévač a Josef Burda, členové ústředí Vlajky Jaroslav Čermák a Otakar Polívka (ten byl odsouzen v nepřítomnosti), z dalších souzených v této skupině byl Jindřich Thun-Hohenstein odsouzen na doživotí (již v roce 1948 uprchl z vězení a žil v emigraci), Václav Aleš Cyphelly na 20 let a Jindřich Streibl na 8 let žaláře.¹²

Před Národním soudem se dostaly jen nejvýznamnější české osobnosti a nejvýraznější případy kolaborace, ostatní byly souzeny před mimořádnými lidovými soudy ve všech regionech českých zemí, nebo byly předány trestním komisím, zřízeným podle tzv.

⁸ Zemřel 21. ledna 1955 ve věznicích v Valdicích. Blíže viz V. ČERNÝ, *Paměti 1945-1972*. Brno 1992, s. 55; L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky*. Sv. III. 2. vyd, Brno 1996, s. 345; L. VYKOUPILOV, *Jiří Stříbrný. Portrét politika*. Brno 2003, s. 218-225; *První svědci v procesu s Jiřím Stříbrným*. Nové slovo, 10.1.1947; *Řada návrhů v procesu s Jiřím Stříbrným*. Nové slovo, 12.1.1947; *Trest doživotního žaláře Jiřímu Stříbrnému*. Nové slovo, 19.1.1947.

⁹ V. ČERNÝ, c.d., s. 55; Z. KALISTA, *Po proudu života*. Sv. II. Brno 1996, s. 568.

¹⁰ *Na soudu národa*, c. d., s. 24-25.

¹¹ Prokop Drtina ve své závěrečné zprávě o retribuci uvádí jmenovitě skupinu 21 novinářů-kolaborantů (*Na soudu národa*, c. d., s. 24-25); B. ČELOVSKÝ, *Strážce Nové Evropy. Prapodivná kariéra novináře Emanuela Vajtauera*. Šenov u Ostravy 2002, s. 149-154 uvádí jmenovitě jen 20 „novinářů odsouzených Národním soudem“ (zřejmě omylem opomenul uvést Vajtauera a na rozdíl od Drtiny uvádí jako novináře O. Polívku, naopak vůbec neuvedl Jana Hloužka z Ostravské Národní práce); *Český antifašismus a odboj. Slovníková příručka*. Praha 1988, s. 267 uvádí 26 novinářů před Národním soudem (bez jmenovitého výčtu).

¹² Tamtéž, s. 23; *Udavačství hlavní činnost Vlajky*. Hlas, 8.6.1946.

„malého“ retribučního dekretu „o trestání některých provinění proti národní cti“ při okresních národních výborech,¹³ nebo byly projednávány u očištných oborových komisí. Někteří známí protektorátní novináři se ocitli u komise zřízené při Syndikátu spisovatelů (např. František Kožík), většina ostatních příslušela Komisi pro očistu novinářského stavu, zřízené u Přípravného výboru Svazu českých novinářů. Ten se v lednu 1946 usnesl, že novináři vyloučení zmíněnou komisí ze svazu budou odevzdáni soudům.¹⁴ Podle údajů této komise bylo pro svoji novinářskou činnost za okupace postaveno před mimořádné lidové soudy celkem 84 osob, z toho 26 před Národní soud. Např. pražským mimořádným lidovým soudem byl odsouzen Hugo Tuskány (redaktor protektorátního rozhlasu) na doživotí, Gustav Evžen Pergl (jeden z nejčastějších návštěvníků aktivistického Presseclubu) na 17 let a Mohamed Abdallah Brikcius (cestovatel a přední islamista, šéfredaktor *Vlajky a Korespondence České ligy proti bolševismu*) na 8 let vězení. Kromě provinilců souzených Národním soudem a mimořádnými lidovými soudy byli ze Svazu českých novinářů vyloučeni ještě 34 novináři a dalším 35 bylo na určitou dobu zakázáno vykonávat novinářské povolání.¹⁵ Komise ukládala rovněž peněžité pokuty, např. za někdejší docházku na novinářské „apely“ a tiskové konference v aktivistickém Presseclubu, přezdívaném „Wolframův salón“, jehož návštěvní kniha se dochovala.¹⁶

Nemáme bohužel dosud přesnou představu o konkrétních případech novinářů, souzených za kolaboraci před mimořádnými lidovými soudy. Ke zpracování dnes již archivních fondů spisového materiálu jednotlivých soudů dochází teprve v posledních letech, takže na celkové výsledky si budeme muset ještě počkat. Existují však některé výjimky. Díky podpoře grantových projektů byly fondy některých soudů prozkoumány natolik, že na vznesenou otázku lze již odpovědět. K těmto výjimkám patří Mimořádný lidový soud v Ostravě, jehož výzkum započal před více než deseti lety.¹⁷ Pokusíme se tedy na jeho příkladu ukázat, jak probíhal soudní postih novinářů, kteří kolaborovali s protektorátním režimem, v podmínkách ostravského regionu.

První kroky směřující k očištění novinářských kruhů na Ostravsku spadají do doby značně předcházející vznik mimořádných lidových soudů. Pouhé dva týdny po osvobození obnovila svou činnost ostravská odbočka Národního svazu novinářů, jejíž ustavující schůze rozhodla „vyloučit provždy z řad novinářů“ nejvýznamnější kolaboranty, známé z jejich působení na Ostravsku – politického šéfredaktora *Českého slova* Karla Režného, šéfredaktora *Národní práce* Jana Hloužka a šéfredaktora *Českého slova* Josefa Skoumala. Upozornila zároveň ústředí svazu na aktivistickou činnost dalších

¹³ Dekret presidenta republiky č. 138 ze dne 27. října 1945 o trestání některých provinění proti národní cti. Sběrka zákonů a nařízení republiky Československé, r. 1945, částka 57 ze dne 26.11.1945, s. 338.

¹⁴ V. ČERNÝ, c.d., s. 56-58; A. C. NOR, *Život nebyl sen. Záznam o životě českého spisovatele*. Sv. I. Brno 1994, s. 451-453; *Vyloučení novinářů budou odevzdáni soudům*. Hlas, 19.1.1946.

¹⁵ *Český antifašismus...*, c. d., s. 267.

¹⁶ V. DOLEJŠÍ, *Noviny a novináři. Z poznámek a vzpomínek*. Praha 1963, s. 363. Na zvláštních pokutách zaplatilo očištné komisi 36 novinářů celkem 11 700 Kčs, dalších 50 potrestaných pokutu nezaplatilo, protože v novinách už nepracovali.

¹⁷ Šlo o projekt řešený s podporou Grantové agentury ČR č. 404/93/0141 „Činnost mimořádných lidových soudů ve Slezsku a na Ostravsku v letech 1945-1948“, k jehož výstupům patří např. syntéza M. BORÁK, *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Ostrava 1998.

bývalých šéfredaktorů – Ladislava Nováka z *Národní práce* a F. J. Prokopa z *Českého slova*.¹⁸ V červnu 1945 k vyloučeným novinářům přibyli ještě Václav Ruml z *Ostravské Národní práce* a Jaroslav Fryčer z *Českého slova*.¹⁹ Svaz se někdy před veřejností hájil sdělením, že někteří známí novináři obviňovaní z kolaborace „nebyli a nejsou“ jeho členy, jak tomu bylo např. u Jiřího Kawuloka, Metoděje Havlíčka a Josefa Ondry.²⁰

Mimořádný lidový soud (dále jen MLS) v Ostravě byl ustaven rozhodnutím prezidenta republiky z 10. srpna 1945. První návrhy na zahájení soudního řízení podal veřejný žalobce MLS v Ostravě 11. září 1945 a již 26. září se konalo první přelíčení. V té době se názory na reálný obsah pojmu „kolaborace“ ještě tříbily a teprve se hledal nejvhodnější přístup, jak o tom svědčí názory z dobového tisku. Např. lidovecký *Hlas* uváděl: „Mnozí lidé by už konečně měli pochopit význam slov laborant a kolaborant. Laboranti jsou provinivší se Němci, a kolaboranti neboli česky spolupracovníci jejich čeští pomahači, kteří jim v jejich hanebném díle pomáhali z vlastní vůle, ač nemuseli. Kdyby tedy nebylo laborantů, nebylo by ani kolaborantů. Uvědomme si přitom, že ne každý je kolaborantem, kdo za kolaboranta je považován. Kolaborantem je ten, kdo za jidášský groš, z nelásky k vlastnímu národu, bez nátlaku, dobrovolně Němcům pomáhal, kdo se v jejich prospěch snažil zvyšovat válečnou těžbu, kdo se s Němci bratříčkoval, donášel na české lidi, přál si tedy německého vítězství.“ *Československá demokracie* převzala charakteristiku kolaboranta od tehdy známého dramatika Stanislava Loma: „Mezi lidmi, s nimiž se musí naše republika vypořádat, jsou nejen zrádci, přeběhlíci a udavači, ale i pomahači, ti, kdo přijali vedoucí veřejnou funkci a vykonávali ji v duchu německém a protektorátním, i ti, kdo třeba v podřízeném postavení, se při tom vyznamenávali zvláštní horlivostí. (Dělali víc, než musili, se říká lidově a jasně.)“²¹

Ještě složitější bylo odlišit, kdo kolaborantem není, i když některé jeho projevy v době okupace by tomu mohly nasvědčovat: „Není tedy kolaborantem ten, jenž snad někdy pronesl nějaké nerozvážené slovo, nebo čistě z pracovní horlivosti udělal více než měl, aniž by měl na mysli německý prospěch, kdo se stýkal, nemaje vyhnutí, s Němci, byl k nim přátelský, ač ve skutečnosti je stejně nenáviděl jako ostatní Češi, kdo byl ke spolupráci s nimi donucen a nemohl se jí vyhnout, nebo kdo vykonal něco pro Němce jen z toho důvodu, aby se zachránil a zakryl tak nějaké provinění, za něž by mu od Němců hrozil žalář nebo dokonce koncentrák.“ Podle St. Loma „není pomahačem dělník, jenž pracoval z příkazu, redaktor, jenž stroze informoval čtenáře, předseda, jenž zachraňoval zájmy své působnosti nějakou tou vynucenou komedií pod obrazem Hitlera a Háchy“.²²

Zdá se, že na rozdíl od těchto poměrně smířlivých veřejných úvah bylo v prvních výrocích soudu měřítko kolaborace nastaveno poněkud přísně a jednostranně. Teprve postupem času začal soud rozlišovat a zohledňovat mnohdy velmi složité okolnosti kolaboračních kauz, i když ani soudní rozhodnutí neodpovídající míře provinění nepatřila k výjimkám. Nechceme samozřejmě posuzovat výroky soudu dnešními očima, přece jen jisté tendence k „nadržování“ některým kategoriím obžalovaných či naopak

¹⁸ *Nesmlouvavá čistka mezi ostravskými novináři*. *Nové slovo*, 16.5.1945.

¹⁹ *Očista novinářského stavu*. *Nová svoboda*, 21.6.1945.

²⁰ *Nepatří mezi novináře*. *Nové slovo*, 20.9.1945.

²¹ K.B., *Laboranti a kolaboranti*. *Hlas*, 18.9.1945; *Kdo je kolaborant*. *Československá demokracie*, 13.9.1945.

²² Tamtéž.

k jejich přísnějšímu postihu lze v rozhodování soudu zahlédnout. Novinářská kolaborace spadala především pod § 3, odst. 1 „velkého“ retribučního dekretu č. 16/1945 Sb., podle nějž měl být potrestán každý, „kdo v době zvýšeného ohrožení republiky propagoval nebo podporoval fašistické nebo nacistické hnutí, nebo kdo v oné době tiskem, rozhlasem, filmem nebo divadlem, nebo na veřejném shromáždění schvaloval nebo obhajoval nepřátelskou vládu na území republiky nebo jednotlivé nezákonné činy okupačních velitelství a úřadů a orgánů jim podřízených“. Trest za tento zločin měl být stanoven ve výši od pěti do dvaceti let těžkého žaláře, ovšem pokud byl takový zločin spáchán „v úmyslu, aby rozvrátil mravní, národní nebo státní vědomí československého lidu, zejména československé mládeže, trestá se těžkým žalářem od deseti do dvaceti let, a za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od dvaceti let až na doživotí, nebo smrtí“.²³

Mezi žalobními důvody osob obžalovaných u MLS Ostrava lze najít 256 případů týkajících se podpory a propagace nacismu a 39 případů týkajících se podpory a propagace fašismu. Musíme ovšem vzít v úvahu, že počet provinění způsobených novinami či rozhlasem bude podstatně nižší, neboť v žalobách i rozsudcích se tento žalobní důvod mnohdy prolínal s odst. 2 téhož § 3, který trestal činnost v nacistických a fašistických organizacích. Za podporu nacismu se někdy pokládalo již pouhé členství v NSDAP či jejich dceřinných organizacích. Soud se snažil najít především zevní znaky podpory nacismu, za niž pokládal např. výzdobu bytu při nacistických slavnostech a účast na nich, užívání nacistického pozdravu, nošení uniforem či nacistických symbolů, členství v pronacistických sdruženích (např. i v obecní strážnici landwache), a zpočátku i v přijetí tzv. německé volkslisty, podmíněného přiznání německé státní příslušnosti v pohraničí připojeném k Říši, i když tato problematika byla úředně řešena jinou než soudní cestou a neměla být předmětem soudních výroků. Podobná kritéria se týkala i podpory a propagace fašismu.²⁴

Celkový počet osob, jež prošly u MLS Ostrava za obě období retribuční působnosti (tedy v době od 6. března 1945 do 4. května 1947 a od 2. dubna do 31. prosince 1948) soudním řízením, činil celkem nejméně 1997 osob, avšak provedená analýza vycházela z pouze 1843 dochovaných spisů, týkajících se 1932 souzených osob.²⁵ Zjištěné kauzy novinářů tvoří jen půl procenta všech souzených případů – týkaly se jen deseti osob, pokud k nim ovšem nepřidáme i případy sporadické novinářské činnosti, jež netvořily samostatný žalobní důvod. Ani těch nebylo ostatně mnoho. Patřila k nim, podobně jako tomu bylo u Národního soudu, zvláště činnost českých fašistů, kteří občas publikovali ve svém tisku antisemitské a jiné články spadající pod postih dekretu, ale souzeni byli za své působení ve funkcích či za konkrétní delikty udavačství apod., nikoliv za svou novinářskou činnost. Týkalo se to i funkcionářů pod články podepsaných, jakým byl např. vůdce ostravských fašistů, velkoobchodník ovocem a zeleninou Jakub Niemczyk, za

²³ Dekret presidenta republiky č. 16 Sb..., c. d., s. 25.

²⁴ M. BORÁK, c. d., s. 150.

²⁵ M. BORÁK, c. d., s. 111, 112, 131.

kteřého článku jeho jménem patrně psali jiní (např. novináři Jiří Kavulok a Evžen Sonntag).²⁶

I v tomto nepatrném počtu případů lze rozeznat několik skupin. První se týká novinářů z okruhu ostravské redakce *Českého slova*, jež patřilo k na Ostravsku k nejčtenějším. Náleželo k původnímu národně socialistickému pražskému listu téhož jména, vydávanému v koncernu Melantrich, od roku 1939 jako list Národního souručenství.²⁷ K této skupině se váže deník *Telegraf*, vydávaný rovněž v Melantrichu jako samostatná příloha ostravského *Českého slova* pro Čechy v územích začleněných do Říše, tedy na Těšínsku a v opavském obvodu Sudetské župy.²⁸ Druhou skupinu tvoří jediný případ kolaborace redaktora německých novin *Mährisch-Schlesische Landeszeitung*, vydávaných v Ostravě od roku 1939 až do konce války.²⁹ Třetí skupinu tvoří případy kolaborace v nepravidelně vydávaném listu *Moravsko-slezské slovo*, jehož redaktor poskytl část listu za úplatu českým fašistům.³⁰ K těm patří poslední skupina kolaborantů, zvláště pokud se týká vyděračských praktik ostravské redakce *Arijského boje*.³¹

Zmínili jsme se již, že významnější případy kolaborace novinářů projednával Národní soud. Národní prokurátor měl posoudit, zda je případ natolik významný, aby spadal pod § 2 dekretu č. 17/1945 Sb. o Národním soudu, podle nějž měli být potrestáni též „novináři, kteří propagačně sloužili vládě vetřelců v denním tisku“,³² nebo zda se jedná o pouhou propagaci nebo podporu nacismu či fašismu podle zmíněného § 3 „velkého“ retribučního dekretu. Tak se před Národní soud dostal František Josef Prokop, který působil v ostravské redakci *Českého slova* od října 1940 do září 1941, kdy jej tiskový vedoucí v kulturně politickém oddělení Úřadu říšského protektora Wolfgang Wolfram von Wolmar povolal do Prahy, aby v *Českém slově* zastupoval šéfredaktora

²⁶ Zemský archiv Opava (dále ZAO), fond Mimořádný lidový soud Moravská Ostrava (1945-1948), k. 56, sign. 567/46 (Jakub Niemczyk).

²⁷ T. PASÁK, *Soupis legálních novin, časopisů a úředních deníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha 1980, s. 134. České slovo mělo náklad 92 000 výtisků, Polední České slovo 14 000, nedělní vydání 138 000 výtisků. Deník vycházel až do konce války.

²⁸ Tamtéž, s. 330. Chybně je zde uvedeno, že deník *Telegraf* zanikl v roce 1941. Vycházel však až do konce okupace.

²⁹ Tamtéž, s. 210. Náklad deníku, který byl nástupcem tradičního listu *Morgenzeitung*, činil jen 17 000 výtisků.

³⁰ Tamtéž, s. 223. List měl podtitul *Časopis věnovaný průmyslu, zemědělství a obchodu*, byl úředně zastaven v roce 1942. Dle svědectví šéfredaktora Kawuloka vycházel zhruba jednou měsíčně.

³¹ Tamtéž, s. 98. Šlo o nástupnický list fašistického antisemitského časopisu *Štít národa*, vycházel až do konce války.

³² *Dekret presidenta republiky č. 17 Sb.*..., s. 31.

Lažnovského.³³ V Ostravě však zůstali dva jiní šéfredaktoři *Českého slova*, jejichž kauzy mohly rovněž podléhat Národnímu soudu, takže se o tom zavedlo úřední jednání.

Josef Skoumal³⁴ začínal jako redaktor v *Moravských novinách* v Olomouci, a když byl přeložen do jejich ostravské pobočky, přešel v roce 1936 do zdejší redakce *Českého slova*. Už v roce 1937 se stal jejím šéfredaktorem, a v listopadu 1939 přijal nabídku ředitele koncernu Melantrich Šaldy, aby převzal vedení všech listů této firmy v Ostravě. Po válce byl obviněn pěti podřízenými redaktory z toho, že „bezohledně a nekolegiálně vynucoval nejvyšší výkon u členů redakce i u ostatních zaměstnanců podniku“ a nutil je psát politické články, které upravoval tak, „aby více vyhovovaly zájmům Hitlerova režimu“. Bývalý šéfredaktor udání v plném rozsahu odmítl: „Ti, kdož se ukrývali po 6 roků za má záda, mne dnes obviňují.“ Doznal, že napsal asi 20 politických úvodníků z příkazu politických šéfredaktorů F. J. Prokopa a Karla Režného. Podle žalobce byly kompromitující hlavně úvodníky s titulky „Vděk pracujících“, „Duch Nové Evropy“, „Ponorky a nepřátelská tonáž“, „Roosevelt a bolševismus“, „Židovská zločinnost“, „Zotavovací akce pro dělníky zahájena“, „Bolševické mimikry“ a „Poslání naší generace“. Soudu byly předloženy k nahlédnutí ročníky *Českého slova* z let 1943 a 1944, aby mohl posoudit obsah článků. Skoumal zároveň prokazoval, že byl vlastně jen technickým šéfredaktorem, protože politickým byl zprvu Prokop a po jeho odchodu do Prahy Karel Režný (rovněž souzený Národním soudem).

Doložil řadou originálních dokumentů, že redakce dostávala z Prahy přesné pokyny, jak je zapotřebí články upravit. Do redakce docházel vojenský cenzor von Lewetzow, který redaktorům vyhrožoval koncentračním táborem za jakékoliv neuposlechnutí rozkazu. Skoumal připomněl několik konfliktů s cenzurou a doložil je úředními přípisy. První se týkal zprávy o trhu na psy v Uherském Hradišti, zveřejněné v dubnu 1941, kterou si úřady špatně vyložily poté, co je na případ upozornil známý aktivista A. Kožíšek. Přednosta pobočky Ústředí tiskové dozorcí služby v Ostravě 18. dubna 1941 sděloval šéfredaktoru Prokopovi: „Zprávy o krádežích a zabíjení psů pro účely výživy za války jsou materiálem pro nepřátelskou propagandu, která je může zveličovat a tendenčně využívat. Proto je povinností redaktorů takových zpráv se vystříhati a v pochybnostech předem se dotázati TDS o rozhodnutí. V případě uveřejnění článku „Trh na psy v Uh. Hradišti“ v mutaci *Českého slova* jak dopisovatel tak redaktor své povinnosti nesplnili a proto jim vyslovte výtku a důtku.“ Noviny byly údajně na týden zastaveny. Druhý podobný dopis byl napsán německy brněnskou služebnou Říšského protektora v Čechách a na Moravě 24. července 1941: „Ve Vašem čísle 194 ze 22. 7. 41 jste přinesli článek „Hanebnosti“ . V tomto článku se uvádí, že němečtí vojáci postupovali v Rusku tak rychle, že ani neměli čas krást hodinky a prstýnky. Tato argumentace mi připadá neuvážená. Důvodem, proč němečtí vojáci nekradli hodinky a prsteny, není tempo postupu, nýbrž jejich charakterové vlastnosti. Žádám, aby se v budoucnu dbalo na pečlivé koncipování veškerých článků.“ Třetí konflikt byl zažehnán ještě včas, když si

³³ J. KONČELÍK, B. KÖPPOVÁ, J. KRYŠPÍNOVÁ, *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Stenografické záznamy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939-1941*. Praha 2003, s. 21, 24. Prokop byl později jmenován šéfredaktorem Lidových listů.

³⁴ Veškeré údaje o J. Skoumalovi, pokud není uvedeno jinak, viz ZAO, c. f., k. 95, sign. 1011/46.

Skoumal všiml ve stránkovém obtahu novin těsně před tiskem chyby, která mohla sazeče, korektora i odpovědného redaktora stát život. Podle přiloženého obtahu šlo o článek „Roosevelt poznává svou válku“ z 8. srpna 1943, v němž bylo jméno amerického uzenáře Millera zaměněno za Hitlera: „Jak postihují různá omezení amerického občana, vidí nejlépe v neutrálních státech, kam docházejí americké noviny. Čtenář se tam dočítá, že nejsou napříště přípustny oblíbené reportáže z chicagských jatek, že konzerva dávno již přestala být atrakcí výkladních skříní, ba že i dřívější inseráty, nabízející Hitlerovy párky a šunky, zmizely.“ Skoumal připomínal, že za podobnou chybu byl zatčen gestapem bývalý šéfredaktor *Duchu času*, za okupace redaktor ostravské *Národní práce* Tomáš Pavlica, spolu se sazečem a korektorem, protože namísto slova Protektorát otiskli Protentokrát.³⁵ Jiná provokace přímo v pražském *Českém slově*, protiněmecký kryptoným v proněmecké básničce, měla za následek popravu čtyř zaměstnanců Melantrichu, naivní šéfredaktor Vajtauer byl pouze zbaven funkce.³⁶ Ještě v únoru 1945 měla v témž listu zmínka o blanických rytířích podobně tragickou dohru.³⁷

Zajímavý je rovněž doklad o tom, jak vypadaly pokyny Ústředí tiskové dozorcí služby v Brně k napsání komentáře, např. ze dne 27. října 1944, tedy v době po potlačení Slovenského národního povstání: „Zpráva ČTK o dobytí Zvoleně a Baňské Bystrice (zpráva ostr.[avského] materiálu ČTK, datovaná z Prahy a začínající: Jak oznámila...) bude doplněna vlastním komentářem. Uveřejnění zprávy bez komentáře není přípustné, vyjímaje Moravské noviny v Brně. Zpráva tučně vysázená bude uveřejněna na čele 1. str. dvou- až třísloupečně. Komentář bude následovat za zprávou. Nadpisy jsou volné a mají zdůrazňovat: že Baňská Bystrica padla, útek vládní delegace, útek Benešových vyslanců a pod. Jako hlavní nadpis bude konstatování, že slovenské povstání je potlačeno. Podklad pro komentář budou tyto body: 1. zhroucení Benešových ilusí; 2. účast bolševiků na povstání. Možno uvést, že účinná pomoc bolševiků selhala, nikoliv však zdůrazňovat, že bolševici vůbec nepomohli; 3. srovnání s Varšavou; 4. zmínit se o obětech, které povstání Slovensko stálo. Při uvádění číselného počtu možno psát o desetitisících. Není přípustno zmiňovat se v této souvislosti o německých obětech. Pokud by byly uváděny hospodářské škody, možno převzít čísla článku Homolkova z *Der neue Tag*.“

Státní zastupitelství v Ostravě postoupilo 16. srpna 1945 Skoumalův spis Národnímu soudu do Prahy a ten jej 13. prosince předal národnímu prokurátorovi k rozhodnutí. Bylo nařízeno prošetřit, zda byl Skoumal skutečně pouze technickým šéfredaktorem *Českého slova*. Potvrdil to při výslechu ředitel Melantrichu Jaroslav Šalda a národní prokurátor nakonec spis vrátil zpátky do Ostravy k projednání u zdejšího MLS. Ten vzal v úvahu rovněž prokázanou Skoumalovu pomoc odboji, zvláště při organizování

³⁵ J. KONČELÍK, B. KÖPPLOVÁ, J. KRYŠPÍNOVÁ, c. d., s. 24. Pavlica byl zatčen v lednu 1942 a po dvou měsících byl propuštěn, od března 1943 byl jako politicky nespolehlivý propuštěn z reakce a odešel do důchodu.

³⁶ Básnička „Přísaha českého dělníka“, zveřejněná v rubrice „Slovo má čtenář“ týden po vyraždění Lidic, 15. června 1942, vyjadřovala lásku českých dělníků k dobrodinci Heydrichovi a věrnost jeho odkazu, ale po přečtení prvních slov každého verše odhalovala zcela jiný vzkaz: „Vám, vrahové dětí i žen, všechno, až náš čas bude, splatit krví nezapomenem, nezapomenem!“ Viz např. V. DOLEJŠÍ, c. d., s. 383; B. ČELOVSKÝ, c. d., s. 73-74.

³⁷ T. PASÁK, c. d., s. 72. Autor článku a cenzor Melantrichu byli popraveni, redaktor byl poslán do koncentračního tábora.

přechodů do Polska, a nakonec jej obvinění z propagace a podpory nacismu zprostil. Ve zdůvodnění rozsudku se uvádí, že soud dospěl k závěru, že „obžalovaný psaním tzv. aktivistických článků konal svou služební povinnost, poněvadž nepřekročil ve značné míře normální rámec svých povinností a neměl v úmyslu napomáhati válečnému úsilí Německa a že ve skutečnosti zůstal přesvědčeným a spolehlivým Čechem, který aktivistické články, které svým obsahem neodpovídaly jeho cítění, psal proto, že tak činiti musel“.

Také druhý případ kolaborace v ostravském *Českém slově* – v jeho hlavičkovém listě *Telegraf* – byl nejprve zaslán v listopadu 1945 národnímu prokurátorovi do Prahy, ale obratem se vrátil zpátky s poznámkou, že „příslušnost Národního soudu ve smyslu § 2 dekretu pres. rep. č. 17/45 není dána“. U MLS v Ostravě však redaktor a šéfredaktor *Telegrafu* **Emil Rerich**³⁸ dopadl mnohem hůře než hrdina předchozího případu, přestože ho z podpory nacismu usvědčoval vlastně jen jeden soudu předložený článek. Nazýval se „Oběť zavazuje“ a byl zveřejněn v *Českém slově* 12. června 1942. První i závěrečná věta článku konstatuje: „SS-Obergruppenführer general Heydrich se zasloužil o český národ.“ A ve stejném duchu článek pokračuje, např.: „Strašlivý zločin, jehož duchovním původcem je placený britský agent Dr. Beneš, který za židobolševické zlato se snaží přivést český národ do záhuby, měl by otrásti svědomím národa, jehož tisíciletá tradice byla vždy nerozlučně spjata s Velkoněmeckou říší. Český člověk by si měl společně uvědomit, že oběť, kterou přinesl zastupující říšský protektor Heydrich na oltář naší Velkoněmecké vlasti zavazuje k bezmezné věrnosti Vůdci nejen nás Němců, ale tím více Čechy!“ Je zajímavé, že v článku o sobě hovoří jako o Němci, a zrovna tak v redakci o tom byli všichni přesvědčeni, nosil prý dokonce odznak NSDAP. Po svém zatčení však napsal překvapivé prohlášení: „Prohlašuji na svou čest: 1. Nikdy jsem nebyl Němcem. 2. Předstíral jsem před veřejností, že mám německé státní občanství, neboť jinak bych nebyl mohl pokračovat ve své činnosti proti Německu.“ Podařilo se mu prý za úplatek přesvědčit starostu obce Rychvald, aby mu vystavil osobní průkaz se zápisem, že mu byla přiznána německá státní příslušnost. Nemusel pak žádat o zápis do volkslisty jako jiní místní Češi nebo Poláci, ale nemusel ani narukovat jako Němec na frontu, protože „na dotaz okresního velitelství v Těšíně odpověděl obecní úřad dle pravdy, že jsem bez státního občanství. Tuto komedii jsem hrál po celých pět let a to právě tak před lidmi ve své obci jako v podniku, kde rovněž mnozí, kteří mne neznali, byli toho mínění, že jsem Němec“.

Rerichovo obvinění z udavačství bylo při vyšetřování svědecky vyvráceno a došlo i k potvrzení jeho odbojové spolupráce při organizování přechodů do Polska v roce 1939, přesto však byl souzen za podporu nacismu. Hájil se tím, že musel čas od času zveřejnit propagandistický článek dodaný nacisty, aby zabránil komisařské správě nebo zastavení listu, zároveň však uváděl: „Všechny moje články se nesly vždy v českém duchu a dovoluji si tvrdit, že největší zásluhu na udržení národního sebevědomí těšínského lidu má *Telegraf*, který byl jediným pojítkem. Každý kdo dovedl číst, vyčetl si to právě.“ Soud však zvláště články z období heydrichiády posuzoval velmi přísně a vyměřil mu trest 15 let žaláře. V žádosti o milost adresované prezidentu Gottwaldovi v roce 1948 znovu opakuje

³⁸ Veškeré údaje o E. Rerichovi, pokud není uvedeno jinak, viz ZAO, c. f., k. 15, sign. 142/45.

své argumenty: „Snažil jsem se za všech okolností udržet Telegraf na Těšínsku a Opavsku. Používal jsem všech možných prostředků, abych list udržel. Byli jsme nuceni uveřejňovat články namířené proti našim spojencům. Zvláště v době Heydrichiády byl nátlak ze strany německých úřadů veliký a vedoucí úředník německé tiskové služby v Katovicích pod pohrůzkou zastavení listu a zatčení si vynucoval uveřejňování různých článků, které mi dodal k zpracování a k podepsání.“ V jiné žádosti o milost přišel s teorií menšího zla: „A proto jako výkonný ilegální pracovník volil jsem zlo menší, které bylo DALEKO VYVÁŽENO možnostmi všeho osazenstva Němcům škoditi a to v daleko větším měřítku a odčinit tak menší zlo způsobené uveřejněním článku, v jehož pravdivost tak jako tak nikdo nevěřil.“ Ani jeho argumentům nikdo neuvěřil, až v roce 1954 mu byl zbytek trestu prominut amnestií.

Třetí případ kolaborace v *Českém slově* byl poněkud bizarní a netýkal se redaktora, nýbrž jen náhodného dopisovatele listu. Úředník **Jaroslav Zmélík**³⁹ pocházel ze Svaté Sidonie v okrese Valašské Klobouky a bydlel v Lipníku nad Bečvou. Byl to spíš dobrodruh a podvodník, především sňatkový, což paradoxně přispělo k jeho odhalení. Jedna ze zhrzených milenek totiž v lednu 1942 oznámila četnické stanici v Lipníku nad Bečvou, že Zmélík se neoprávněně vydává za autora knihy „Ve stínu Říma“, kterou jí na začátku jejich známosti daroval. Šetření zjistilo, že Zmélík si u místního knihkupce zakoupil knihu R. W. Hynka „Obrození Římem“, nechal si v místní tiskárně vytisknout falešnou titulní stránku s přitažlivějším názvem a s uvedením sebe jako autora, ověřeného akademickými tituly: „Univ. prof. Dr. S. J. Zmélík“. Knihu pak obvykle „věnoval dívkám, se kterými chodil, nebo na které takto hleděl působiti současně se sliby o manželství za účelem dosažení svých úmyslů“, jak zjistili četníci v Lipníku. Sestavili seznam oklamaných slečen: Anna K. z Lačnova mu pod slibem manželství svěřila vkladní knížku, z níž vybral peníze a zmizel; Zdena Š. ze Zlína prosila úřady o zjištění, zda je opravdu profesorem („On se totiž o mne uchází a ráda bych se informovala“); od Jiřiny S. z Moravské Ostravy, s níž se seznámil na inzerát a představil se jí jako Dr. Frassati, dostal darem prstýnek; manželka železničáře M. M. z Frýdku s ním strávila noc v hotelu Zlatý kříž a přivezla mu bábovku atd. „Jeho psychologické umění bylo tak mistrné, že dovedl ženský svět tak zvládnout, aby mu tyto samy nabídly i daly vše, co chtěl docílit,“ psala se znalostí věci jedna z oklamaných. Při domovní prohlídce bylo rovněž zjištěno, že Zmélík, tehdy civilní zaměstnanec v podatelně vládního vojska v Lipníku n. B., si do své vojenské knížky vepsal tituly Univ. profesor, MUDr. a Ing., což opatřil vojenskými razítky a padělanými podpisy vojenských velitelů.

Kromě Zmélíkovy fotografie s věnováním „Královně mého srdéčka v něžnou upomínku a stálou připomínku“ se však našel i výtisk „Českého slova“ ze 30. prosince 1941, k jehož autorství se Zmélík tenkrát hrdě hlásil. Po válce si bývalý strážmistr Adam na článek vzpomněl a předal ho vyšetřovací komisi v Lipníku n. B. Článek se nakonec dostal až k soudu do Ostravy, odkud pocházely noviny, ve kterých byl trestný čin spáchán. V komentáři „Pohled nazpět“ Zmélík bilancoval uplynulý rok a oslavoval nový život, který „buduje na nových základech Velkoněmecká říše pod vedením Vůdce, jehož nezdolná energie obdivuhodně se realizuje a krystalizuje v úžasná fakta této gigantické

³⁹ Veškeré údaje o J. Zmélíkovi, pokud není uvedeno jinak, viz ZAO, c. f., k. 135, sign. 154/47.

stavby nové Evropy“. Perspektivu českého národa viděl jednoznačně: „Rozhodnutím pana státního presidenta byli jsme dáni pod ochranu Velkoněmecké říše a navždy k ní přiřčeni, jako její pevná součást. Nemohlo býti spravedlivějšího rozhodnutí nad toto! Spojením s Říší byly nám dány všechny podmínky k dokonalému vývoji...“ Článek zakončil výzvou, abychom v novém roce, „semknouce se pevně kolem pana státního prezidenta Dr. Emila Háchy, věrně plníce své povinnosti, vykročili po cestě, vedoucí k trvalému světovému míru, k rozkvětu a blahu Nové Evropy. Jen tak bude zajištěna nám a našim příštím generacím dobrá budoucnost v rámci Velkoněmecké říše a v Nové Evropě pod geniálním vedením Adolfa Hitlera!“. Ač se jednalo o jediný článek, byl na Zmélík vydán zatykač, takže byl posléze zatčen a odsouzen ke dvěma letům těžkého žaláře. A to mu soud snížil stanovenou trestní sazbu, protože se prokázalo, že Zmélík se pokusil založit ilegální odbojovou skupinu u firmy Baťa ve Zlíně, byl za psaní letáků v květnu 1942 zatčen a až do konce války byl vězněn v koncentračních táborech. Obžalovaný autorství článku u soudu popíral a tvrdil, že jde o mstu „jedné starší slečny“, s níž se kdysi po roční známosti rozešel, ale soud mu neuvěřil. Stále mu však bezvýhradně věřila jeho manželka. „Přijela jsem do Prahy z Moravy, abych se dovolávala spravedlnosti pro svého manžela,“ napsala v žádosti o milost, které však nebylo vyhověno.

Redaktor **Heřman Hess**⁴⁰ pocházel z česko-německé rodiny ze Sudet a už od dvacátých let pracoval jako redaktor německých listů ve Frýdku, Českém Těšíně a také v Ostravě, kde působil po celou válku v redakci *Mährisch-Schlesische Landeszeitung*, nejprve jako politický redaktor, od 1. dubna 1944 jako šéfredaktor. Sotva jej šlo obvinít z kolaborace, protože se celý život hlásil jako Němec a byl členem všech zdejších německých politických stran, od nejstarší DNSAP přes SdP až po NSDAP. Zcela snadné však bylo obvinění z podpory nacismu a okupačních orgánů, což obžalovaný vůbec nijak nepopíral, ba právě naopak to potvrzoval: „Přiznávám se, že jsem jako redaktor a později jako šéfredaktor propagoval svými články v *Landeszeitungu* nacismus. Také se přiznávám k tomu, že jsem věřil do poslední chvíle ve vítězství německé říše. [...] Jako politický redaktor se cítím spoluvinen na všem, co se během nacistické okupace v protektorátě dělo. Vše, co jsem psal do novin, bylo v souhlasu s mým politickým přesvědčením.“ Svě neobvykle otevřené doznání doplňoval charakteristikou, podle níž byl vždy „starým socialistou a nacionalistou“. Před soudem byl jako důkaz o jeho podpoře nacismu až do posledních dnů války čten článek ze 7. ledna 1945 nazvaný „Zákon povinnosti“, v němž vyzýval příslušníky *volkssturmu*, aby splnili svou „horlivou povinnost pro Říší“ a tvrdil, že právě ve *volkssturmu* Němci konečně dosáhli „lidové soudržnosti v její poslední socialistické dokonalosti“. Podle svědectví českého vrátného z redakce se obžalovaný choval za okupace korektně, nikomu nevyhrožoval a nadával zaměstnancům jen když byl podnapilý. Soud mu stanovil mimořádně přísný trest 20 let žaláře. V žádostech o povolení odsunu za manželkou se pokusil svou podporu okupačního režimu vysvětlit plněním služebním povinností: „K tomuto usměrnění žurnalistiky byli povinni všichni němečtí novináři z povolání podle říšského zákona pro

⁴⁰ Veškeré údaje o H. Hessovi, pokud není uvedeno jinak, viz ZAO, c. f., k. 59, sign. 601/46.

německé redaktory (Deutsches Schriftleitergesetz) a podle denních pokynů šéfa říšského tisku, jakož i podřízených státních tiskových úřadoven, kromě toho služební smlouvy nakladatelství (je v trestním spise založena), a to služebně a pod trestními sankcemi. Jiné okolnosti než jednání podle služebního poměru, nebyly kladeny mně za vinu.“ Vzhledem k výši trestu mu však odsun nebyl povolen a odsouzený již v říjnu 1948 zemřel ve valdické věznici.

Jiří Kavulok⁴¹ byl za okupace vydavatelem a šéfredaktorem listu *Moravskoslezské slovo*. V dětství sice vychodil polské školy, ale už v době plebiscitu po roce 1918 sloužil u českého četnictva v Karviné. Nakonec se dal do služeb českých fašistů a stal se i vydavatelem jejich tisku. Byl to spíš obchodník než fašista, jak potvrdil jeden z jeho známých: „Kavuloka znám, tento by za šestku do Říma veš pohnal, a řekl mi: Proč bych jim neprodával tu stránku časopisu, když od nich dostanu za tuto stránku 4000 K?“ Protože vůdce českých fašistů v Ostravě Jakub Niemczyk nedostal od úřadů povolení k vydávání časopisu *Útok* (po vzoru německého *Stürmeru*), najal si časopis Kavulokův. Rovněž podle dalšího svědka „Kawulok sám přesvědčeným fašistou nebyl, avšak používal Niemczyka a fašistické hnutí k tomu, aby mohl snadněji získávat inserci, hlavně u německých firem, jichž byla v té době většina“. Později se však Kavulok hájil tím, že přijetím Niemczykovy nabídky „mohl toto nebezpečné hnutí, na oko odlišnou ideologií důsledně potírat“.

Z vyjádření pobočky Svazu českých novinářů v Ostravě vyplývá, že „byl znám jako revolverový novinář, který získával inserci vyhrožováním“. Za války prý budilo podezření, že měl přístup na konference šéfredaktorů pořádané v Praze, i když nebyl organizovaným novinářem. Ve spisu se skutečně dochovalo potvrzení tiskového odboru předsednictva Ministerské rady, dokládající jeho účast na tiskové poradě 19. července 1940 a nárok na poloviční slevu jízdného. Pracovník pobočky sicherheitsdienstu v Ostravě Erich Richter potvrdil, že Kavulok pro SD pracoval jako konfident a podával zprávy o situaci v prostředí, v němž se pohyboval. Měl styky i na gestapu a několika známým pomohl za úplatu vyreklamovat příbuzné z vězení. Podezření z udavačství se u soudu neprokázalo, takže byl souzen jen za funkci tiskového referenta ve Svatoplukových fašistických gardách a za podporu okupačního režimu v publikovaných textech.

Soudu byl předložen obsáhlý soubor článků, v nichž podporoval fašismus nebo vyzýval k podpoře nacistického režimu. Zdůvodnění rozsudku si ale všímalo spíše několika brožur, které sám napsal a vydal. V jedné z nich vydané v Melantrichu zneužil svatováclavské tradice jako argumentu prokazujícího nepotřebnost a dějinnou neopodstatněnost samostatného českého státu, neboť český národ má podle něj jedinou perspektivu: „V srdci své ochránitelky, Velkoněmecké říše a pod vedením velkého Vůdce Adolfa Hitlera, jehož naučil se český národ hluboce ctít a k němuž pociťuje dnes největší důvěru, bude oddaným pomocníkem ve velkém boji, který skončiti může jen vítězstvím zbraní nejslavnější a největší vojenské branné moci německé a spojeneckých národů po

⁴¹ Veškeré údaje o J. Kawulokovi, pokud není uvedeno jinak, viz ZAO, c. f., k. 85, sign. 890/46. Již před válkou redigoval Kawulok ve Frýdku časopisy *Invalida* a *Sociální odbor*, v Ostravě vydával obrázkový týdeník *Soudní tribuna*, působil v Opavě v administraci *Bezručova kraje*, vydával *Krnovské noviny* a od roku 1929 *Slezské slovo*, záhy po správní reformě přejmenované na *Moravskoslezské slovo*.

jejím boku.⁴² Po atentátu na Heydricha vydal rovněž v Melantrichu příležitostný tisk s projevy prezidenta Háchy, předsedy vlády Krejčího a ministra Moravce a se zprávami o průběhu manifestací věrnosti Říši, doplněný bohatou inzercí řady firem z celého Ostravska.⁴³ Dvě publikace vydal pro Fašistické Svatoplukovy gardy. V almanachu Práce vydavatelé děkují jménem českého národa „velkému Vůdci Adolfu Hitlerovi“ za „klidný vývoj, pokojnou práci a klidný běh života v Protektorátu“ a Kawulok v samostatném článku „Rozum do hrsti“ vyjadřuje radost nad tím, že „arijsky rasového národního obrození je plně účasten i národ český“.⁴⁴ Podobně koncipovaná je i Ročenka České pracovní fronty, včetně antisemitských útoků: „Označení Židů proto vítáme, že nebude už mezi poctivými Čechy těch, kteří by měli odvahu scházeti se s poznamenanými a věříme, že každý, komu záleží na národní cti a dobrém českém jménu, těmto označeným se vyhne.“⁴⁵

Nejhonosnější je publikace Hospodářský almanach, vydaná k prvnímu výročí vzniku Protektorátu v česko-německé verzi a v polokožené vazbě. Kavulok zde opět oslavuje „tvůrčí sílu a genialitu jedinečného státníka světové historie“ a „velikého budovatele střední Evropy“, a vítá v samostatném článku vyřazení židů z života Protektorátu: „Rok Protektorátu Čechy a Morava mohl končiti tím, že po loňském červnovém nařízení pana Protektora přišlo nyní další, jímž se vyřazují Židé úplně z hospodářského života českého národa. Českému národu nezbývá, než vřele panu Protektoru in Böhmen und Mähren poděkovati. My sami, jako národ, jsme na to nestačili, nebyli jsme toho schopni a proto tím hlubší a procítěnější dík Panu Protektorovi za jeho rozšafné dílo.“ Dále připomíná: „Velmi nás zkrušily křivdy, které na nás Židé jako na národu napáchali.“ Jaké křivdy to byly? No židé přece „nechali v bídě a nouzi umírat české děti i jejich rodiče. Kéž je národ český od židovského jha osvobozen pro věčné časy!“⁴⁶ Kavulok se dokonce obrátil na Hitlera s prosbou, aby k publikaci napsal předmluvu. Vůdcova kancelář mu však odpověděla, že „Vůdce zásadně odmítá poskytovat předmluvy či vstupní slova ke knihám či časopisům. Vašemu přání o Vůdcovu předmluvu k Vámi vydávanému Hospodářskému almanachu proto nemůže být vyhověno.“ Kawulok jako dobrý obchodník chtěl zřejmě zvýšit přitažlivost své publikace pro inzerenty, což činil s úspěchem i v minulosti, jak o tom svědčily děkovné dopisy od prezidentů Masaryka a Beneše, rumunského krále Carola či prince Michala.

Několik desítek pronacistických a antisemitských článků už soud ani nerozebíral, i když tam některé z nich byly přečteny. Navrhují například opatření, jimiž bychom „paralyzovali již jednou vliv křivonosých hyen na český veřejný život“. Některá

⁴² *1000 roků po smrti svatého Václava. Památník pro poučení českého lidu. Rok 1942 – 1943.* Upravil a redigoval Jiří Kavulok. Moravská Ostrava [1943], s. 12.

⁴³ *Český národ spontánně manifestuje pro Říši.* Upravil Jiří Kavulok. Moravská Ostrava 1942. 16 s.

⁴⁴ *Práce. Organizační almanach České pracovní fronty při českých Fašistických Svatoplukových Gardách v Moravské Ostravě.* Sestavil sbor organizačních spolupracovníků České pracovní fronty při Fašistických Svatoplukových gardách. Moravská Ostrava, říjen 1941, s. 3, 7.

⁴⁵ *Ročenka odboru České pracovní fronty při českých Fašistických Svatoplukových Gardách v Moravské Ostravě. Průmysl, Obchod, Řemeslo, Zemědělství.* Sestavil sbor organizačních spolupracovníků České pracovní fronty při Fašistických Svatoplukových gardách. Moravská Ostrava, Melantrich Vánoce 1941 – Nový rok 1942, s. 50.

⁴⁶ *Hospodářský almanach vydaný u příležitosti I. výročí Protektorátu Čechy a Morava.* Upravil Jiří Kavulok. Ostrava, nákladem Moravskoslezského slova [1940], s. 6, 116.

z navrhovaných opatření se skutečně zanedlouho uskutečnila – označení židů, zákaz sedět na veřejných lavičkách, zákaz koupališť, jízdních kol, fotoaparátů, telefonů atd. Charakter udání mají zprávy pod titulkem „Provokující Židé“, útočící na konkrétní osoby. K dalším toho druhu patří např. články „Ostravský advokát JUDr. Blabla pomáhá Židům k penězům!“, „Označte Židy poznávací páskou!“, „Žádáme, aby byly u nás uplatněny protizidovské zákony norimberské“, „Nebudeme jezdit se Židy ve vlaku!“, „Je třeba dodržovati protizidovská nařízení“ atd. Pozoruhodné jsou rovněž články požadující vytvoření Sborů českých dobrovolců pro válku proti Sovětskému svazu po boku wehrmachtu.

Rozsudek soudu zněl na 18 let žaláře, ale po odpykání poloviny trestu byl Kavulok v roce 1954 byl po amnestii propuštěn. Ani ve věznici nepřestával politicky působit, jak se o tom zmiňuje v dopise prezidentu Gottwaldovi s žádostí o milost z března 1950: „Nechci být včerejším a vše to, co uvádím, je pouhým reflexem celkového charakteru mého boje proti násilí Hitlerova nacismu, jemuž buržoasie česká byla mústkem ke skoku do naší české vlasti jako tehdejšího dominia západního kapitalistického imperialismu. Teprve únorové vítězství socialistického úsilí a počiny reakčních živlů u nás, jako protějšek, jenž svými reflexivními paprsky osvětluje analogii pokusu o zvrát v r. 1920, vyjasnily můj politický rozhled a vyznačily, jakožto sociálně slabému, přesné kontury mého nynějšího i budoucího cítění srdcem i duchem. [...] Dnešní naše politické školení v trestním ústavu, jehož nejsem pouhým účastníkem ale také částečně učitelem ostatních spoluvězňů, zejména těch, kteří patří k pracovnímu kolektivu ve vápenkách v Mikulově, kde nyní pracuji, dostatek nové politické literatury a tisk včetně filmů umožňuje mi doplnění mých vědomostí Leninsko-Stalinského učení v teorii i v praxi. Snažím se, abych z jednotlivců našeho osazenstva, za morální podpory velitelství SVS našeho ústavu vymýtil všechny illuse reakční povahy a pozůstatky kapitalistického vlivu a uvědomovací činností, podle individuální povahy vychoval nové lidi schopné zapojení do velké socialistické rodiny.“ Podobnost s někdejší budováním Nové Evropy je více než zřejmá.

Ani po propuštění z vězení se na jeho přístupu k realitě nic nezměnilo, jak o tom svědčí dopis adresovaný tentokrát prezidentu Zápotockému (zdá se, že ve své celoživotní korespondenci nevynechal žádného z našich prezidentů). Píše v něm, že by rád sloužil nové socialistické společnosti „nejen rukou, ale také duchem“. Protože podle vlastního kritického názoru i posudku odborníků umí dobře psát, chtěl by dojít uplatnění: „Toužím po publicistice a chci promlouvat k těm, kteří ještě dosud tápou v politických temnotách a vlasteneckých pochybných přeludech. [...] Rád bych zveřejnil romány a činohry a několik básní. Socialistická věda mi není cizí a proto stále doplňuji mé nedostatky, abych se dostal co nejdále vpřed. Mám pocity politického dozrání a proto Vás velevážený pane presidente prosím o laskavé zrušení dosud platného výroku o ztrátě mé cti a navrácení této cestou milosti. Prozatím mohu projevit jen závazek, že se stanu plně hodnou každého dobrodiní, jehož se mi dostane od dělnické třídy a komunistické strany Československa.“

Právě prostřednictvím Kavuloka se k českým fašistům v Ostravě dostal i redaktor **Evžen Sonntag**,⁴⁷ který do jeho *Moravskoslezského slova* napsal v roce 1941 pět článků, kvůli nimž se ocitl před soudem. Před válkou vydával časopisy *Slezan* a *Bezručův kraj* a ke spojení s fašisty jej vedly jen existenční důvody poté, co se těžce protloukal jako uprchlík ze zabraného Těšínska. Záhy však poznal, že jej fašisté zneužívají k politickým účelům, a hnutí opustil. Sám se hájil tím, že „když již činnost pro fašisty musel vyvíjet, činil tak jen s úmyslem rozbít toto hnutí“. Soud ale takovou obhajobu neuznal s odůvodněním, že „obžalovaný jako člověk inteligentní musel si být vědom a znal jistě podstatu fašismu“. O svých článcích, napsaných údajně na příkaz svého zaměstnavatele Jakuba Niemczyka (např. *Český dělník* a *Nová Evropa*) později uvedl, že byly psány „vesměs na téma o české práci, o českém dělnictvu a mají průzračnou tendenci ukázati českým dělníkům, že se nemají v budoucnu čeho bát, že česká práce bude zas hledána v celé Evropě. Jiné články a korespondenci fašistickou mně Niemczyk vždy diktoval a to téměř denně.“ Soud ho obvinění z činovnictví u českých fašistů zprostil a z podpory fašismu a nacismu jej sice uznal vinným, ale vzhledem k menší obsahové závažnosti jeho článků zveřejněných „v listě soukromém, na Ostravsku málo čteném“ a dalším „okolnostem zvláštního zřetele hodných“ upustil od jeho potrestání.⁴⁸

Stejně jako v Praze Na poříčí bylo sídlo ústředí Protižidovské ligy úzce propojeno s redakcí *Arijského boje*, bylo tomu tak i u jejich ostravských poboček. Liga i časopis byly dotovány nacisty a zároveň sloužily jako zdroje informací pro gestapo a sicherheitsdienst.⁴⁹ Tajemník Protižidovské ligy, bývalý holič **Karel Koždoň** a redaktor *Arijského boje* **Josef Sumara**⁵⁰ si ve své kanceláři na Lelkově ulici 3 v Moravské Ostravě zařídili dobře prosperující vyděračskou živnost. Dopisem opatřeným kulatým razítkem Protižidovské ligy předvolávali své oběti a namlouvali jim, že se o nich povídá, že šíří protistátní zprávy, poslouchají cizí rozhlas, nepěkně mluví o Němcích, zpochybňují německé válečné vítězství atp. Jindy zase tvrdili, že mohou díky svým stykům s Němci zařídit propuštění jejich příbuzných z vězení gestapa. V obou případech chtěli peníze. Mnozí jim je raději dali, a pokud trak neučinili, rozpoutali proti nim v Arijském boji pomlouvačnou kampaň v článcích, v nichž tvrdili, že dotyční jsou židomilci či „bílí židé“, že tolerují či sami provádějí protiněmeckou propagandu aj. Příslušník ostravského gestapa František Aschenbrenner vypověděl, že Koždoň nebo Sumara přinášeli na oddělení gestapa *Arijský boj* a na základě článků, ve kterých byli napadáni ponejvíce židé, bylo pak prováděno šetření. Udavačské články, které psal obvykle Koždoň, byly vystřiženy, nalepeny na arch papíru a úředně zaevidovány, takže už se muselo zahájit trestní řízení, i když se pak nic nezjistilo.

Koždoň i Sumara patřili k předním funkcionářům českých fašistů v Ostravě. Koždoň vedl fašisty v Hrabové a účastnil se vykrádání židovských obchodů i loupeží na židech utíkajících před válkou do Polska. Židé patřili k nejčastějším obětem vyděračů i

⁴⁷ Veškeré údaje o E. Sonntagovi, pokud není uvedeno jinak, viz ZAO, c. f., k. 70, sign. 725/46.

⁴⁸ E. SONNTAG, *Tři kamarádi a oberlandrát Jonack*. Moravskoslezský den, 31.8.1996. Zde se připomíná, že Sonntag obelstil nacistické úřady a pořídil panoramatický snímek Ostravy těsně před ničivým leteckým náletem v srpnu 1944.

⁴⁹ M. NAKONEČNÝ, c. d., s. 245, 247.

⁵⁰ Veškeré údaje o J. Sumarovi a K. Koždoňovi, pokud není uvedeno jinak, viz ZAO, c. f., k. 139, sign. 187/47.

později. Např. hostinského Augustina Vlčka osočili, že jeho židovská manželka Kamila Vlčková přes zákaz vstupuje do hostince a někdy obsluhuje hosty; za mlčení žádali peníze. Přesto o Vlčkové dál psali články do *Arijského boje*, v nichž tvrdili, že nedbá na hygienu v hospodě, nenosí hvězdu, chodí ven po zákazu vycházení, šmelí s lihovinami. Nakonec byla Vlčková deportována do tábora u Brna a v říjnu 1942 zemřela v Osvětimi. Koždoň potom šikanoval i její dceru, dle nacistických zákonů míšenku Alici Mutinovou. Vyhrožoval Josefu Součkovi, že pokud nevystěhuje ze svého domu židy, udá jej jako židomilce. Napsal do *Arijského boje* řadu podobných denunciací, např. na židovku Alžbětu Sedlíkovou. Sumara zveřejnil v *Arijském boji* ostrý výpad proti staviteli Šťastnému z Frýdku, který se prý pohrdavě vyjádřil o místní protizidovské výstavě. Když byl označen za židomilce, raději se veřejně omluvil a zaplatil vyděračům „odškodné“. a prokázané udání s následkem smrti jen neminul nejpřísnější trest, jeho kolega Sumara vyvázl s doživotním trestem.⁵¹

Všichni byli souzeni za udavačství s následkem smrti pro udané osoby a kromě posledně jmenované též za podporu fašismu, neboť patřili Kancelář *Árijského boje* proslula svou vyděračskou a udavačskou činností, takže rozsudky soudu byly velmi přísné: Koždoň dostal trest smrti a téhož dne byl popraven, Sumara a Němcová doživotní žalář (byli podmíněčně propuštěni v roce 1955), Josef Němec 15 let a Ludvík Kociolek 10 let žaláře (byli propuštěni milostí v roce 1954). V červenci 1943 byli oba zatčeni. Koždoň se Sumarou si předv. Získané peníze utráceli s gestapkáky. KUDR. Bedřich Štěrbovský pře zal právní zastoupení Bohumila Olšanského, kterého vydírali., tak zaútočili i na něj.. Udali ho za protiněmecké výroky, bnyl vězněn na gestapu. Uvedl však důkazy, že jsou to výmysly a že oba udavači byli již dříve trestaní, "že redaktorství v *Árijském boji* slouží jim jako zástěra k vydírání". Komisař Jan Hoffmann věc vyšetřil, zabavil jim vkladní knížku na 200.000 K. Dali je odvézt v r. 1943 do Mauthausenu. Koždoň udal též JUDr. Vlad. Kouřila, že poslouchá cizí rozhlas, věznění na gestapu i s rodinou. Koždoň napadl *ASrijském boji* židovku Alžbětu Sedlíkovou žijící s Aruijcem, že nenosí hvězdu, že poslouchají cizí rozhlas a nadávají na Němce.. OPba žádali v dubnu 1944 o německou státní příslušnost, ale byla jim zamítnuta.. Po válce se riezneslo, že Koždoň zemřel v KT, ale ozval yse své milence, u níž byl nakonec zatčen. Dopisy psali s razítkem Protizidovské jednoty v Ostravě, např. „Abychom nemuseli přikročiti k nucenému zásahu a Vás označiti veřejně za židomilce, žádáme Vás zdvořile, avšak důrazně, aby jste dané slovo dodržel a Židovku vyklidil, jinak požijeme všech prostředků, aby Vratimoc byl od této Žudovky očištěn.“ Kožkoň byl placeným agentem SDKoždoň v Mauthausenu udával spoluvězně. Sumara vše sváděl aKoždoně, on že nic nepsal

Karel Knoflíček byl význačným redaktorem sociálně demokratických listů *Posel lidu* a *Průkopník svobody* i komunistického *Dělnického deníku*. V době ohrožení republiky založil v Radvanicích Lidovou frontu a Ligu pro mír a bezpečnost národů. Posléze však vstoupil do Vlajky, protože ji pokládal za „odraziště pro sociální politiku a sociálně-hospodářskou činnost v zájmu zuboženého českého dělníka“. Stal se ve Vlajce župním

⁵¹ ZAO, c. f., k. 139, Ls 187/47. Koždoň byl popraven 24.4.1947, Sumara byl podmíněčně propuštěn 5.8.1955.

vedoucím propagandy. Soud mu sice prokázal jen 4 veřejná vystoupení, ale odsoudil jej velmi přísně na 15 let žaláře. Později však byl trest zmírněn na 5 let žaláře a v roce 1950 byl odsouzený propuštěn.

Před ostravským soudem stálo ještě dalších více než 70 českých fašistů, z nichž připomeneme aspoň několik těch známějších případů. Patřil k nim třeba ostravský drogist Karel Žáček, který byl župním vedoucím NOF a vydával před válkou v Ostravě *Fašistické listy*. Byl souzen až v jednom z vůbec posledních procesů 29. prosince 1948 a k všeobecnému překvapení byl z obvinění z podpory fašismu a činnosti v NOF soudem osvobozen. Tvrdil, že v září 1938 z NOF vystoupil, i když se s některými členy hnutí dále stýkal.

Závěrem je třeba dodat, že většina českých novinářů prošla obdobím okupace se ctí. Když byl v červnu 1946 ustaven Svaz českých novinářů, který nahradil dosavadní Národní svaz novinářů, provedlo jeho vedení rozsáhlou prověrku všech bývalých členů svazu. Hned první informativní šetření zjistilo, že 51 členů svazu bylo za okupace popraveno či zemřelo ve věznicích a koncentračních táborech, 105 novinářů věznění přežilo a přes 200 novinářů opustilo své povolání, aby se vyhnuli psaní pro nacisty.⁵² Ve skutečnosti byla tato čísla mnohem vyšší. Podle úředních statistik bylo za okupace v českých zemích zastaveno na 1887 českých novin, časopisů a úředních věstníků, takže nejméně tolik novinářů raději z novin odešlo či bylo přinuceno odejít. V roce 1947 zveřejnil Věstník Svazu novinářů seznam celkem 112 českých novinářů, kteří byli za okupace popraveni nebo zahynuli v koncentračních táborech.⁵³ Těch, co prošli věznicemi a koncentračními tábory, bylo ještě více. Ostravská pobočka svazu odhalila 10. května 1947 na „domě novinářů“ na Českobratrské ulici v Ostravě pamětní desku svým sedmi předválečným členům kteří byli za okupace popraveni, umučeni nebo těsně po válce na následky věznění zemřeli.⁵⁴

⁵² *Svaz českých novinářů ustaven*. Nové slovo, 22.6.1945; *Čeští novináři za okupace nezklamali*. Hlas, 17.10.1945.

⁵³ T. PASÁK, c. d., s. 72, 78.

⁵⁴ Byli to: Vojtěch Binar, Fryderyk Kraus, Alois Langer, Josef Matušek, Teodor Polák, Svatopluk Spáčil a Emil Waldstein. Hlas, 9.5.1947.